

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor: Sybilla Kowalik

Promotor: prof. UR, dr hab. Bożena Taras

Temat: Pieśni rzeszowskie ze zbiorów Jana Robaka w perspektywie etnolingwistycznej i etnomuzykologicznej

Tematem niniejszej pracy jest lingwistyczna analiza językowego obrazu świata ukryta w tekstach ludowych pieśni z Rzeszowszczyzny. Głównym celem rozprawy było ukazanie oraz przybliżenie najbardziej istotnych aspektów pojmowania rzeczywistości przez społeczeństwo Rzeszowszczyzny, a dokładnie mieszkańców Rzeszowa i okolicznych miejscowości.

Podstawą materiałową analizy były pieśni ludowe znajdujące się w archiwum Muzeum Etnograficznego w Rzeszowie. Pieśni zostały spisane i sklasyfikowane przez Jana Robaka, rzeszowskiego muzyka, etnografa-amatora, w latach 1917–1977. Zbieracz poddał pieśni inwentaryzacji i systematyce, która nie została zmieniona podczas pracy nad nimi. Zbiór zawiera około czterech tysięcy pieśni. Ze względu na ogromną liczbę dokumentacji, w pracy doktorskiej wykorzystano około dwóch i pół tysiąca z nich. To ogromne źródło danych o życiu, wartościach, codziennych sytuacjach i otaczającej rzeczywistości mieszkańców regionu. W oparciu o analizę zgromadzonego materiału dostrzeżono, że na pierwszy plan wysuwają się cztery przewodnie tematy: obraz kobiety, obraz mężczyzny, obraz miłości, obraz przyrody i życia na wsi. Całe bogactwo pieśni nie pozwoliło, aby każdy z tych tematów został rozwinięty w najbardziej dokładnej formie dla niego, dlatego kwestie ujęte i opisane to motywy główne, najczęściej powtarzające się, stanowiące fundamentalną bazę do dalszego opisu i wyszczególnienia kolejnych semantycznych szczegółów i konotacji.

Praca podzielona została na osiem rozdziałów. Aby mocno utożsamić się z regionem rzeszowskim pierwsze dwa rozdziały nawiązują do historii, ukształtowania geograficznego i wynikającego z tego rozwoju społecznego. Pierwsza część pracy wspomina o rzeszowskim folklorze. To szczegółowy przegląd definicji folkloru od strony językoznawczej i estetycznej oraz dotychczasowych publikacji związanych z działalnością naukową poświęconą etnolingwistyce i etnomuzykologii ze szczególnym uwzględnieniem regionu rzeszowskiego. Przedstawiona w pracy periodyzacja folkloru polskiego, omówienie pojęcia w aspekcie naukowym, ukazanie dotychczasowego stanu badań mają pokazać współczesne osiągnięcia

naukowe z tej dziedziny oraz wskazać związek między rozwojem ludzkich wyobrażeń na temat otaczającego go świata a historią.

Dokładniejsze omówienie regionu Rzeszowszczyzny można znaleźć w rozdziale drugim. Ten fragment pracy poświęcony jest historii formowania się grup etnicznych oraz utworzenia odrębnej społeczności zwanej Rzeszowiakami. Ważna dla kolejnych rozdziałów jest podjęta próba charakterystyki gwary omawianej grupy, stroju, obyczajów i wierzeń. Fragment tych dywagacji zostaje zamknięty poprzez przedstawienie życiorysu Jana Robaka oraz zasługującej na uznanie jego działalności folklorystycznej.

W rozdziale trzecim przedstawiono bliższe dane dotyczące zbioru pieśni. Materiał badawczy został dokładnie opisany i scharakteryzowany. Dokonano tego na podstawie podziału i klasyfikacji wykonanej przez zbieracza, który wyróżnił pieśni weselne, obrzędowe, miłosne, żartobliwe, sprośne, różne.

Zagadnieniom metodologicznym prowadzonych badań poświęcony jest rozdział czwarty. Przybliżona zostaje metodologia kognitywistyczna, ze szczególnym omówieniem etnolingwistyki lubelskiej i teorii językowego obrazu świata, na której oparto prowadzone badania.

Ważnym aspektem ludowego archiwum jest zakwalifikowanie pieśni do tekstów kultury, co zostało ujęte w piątym rozdziale. Omówienie tematu ograniczono do przedstawienia koncepcji tekstu kultury i próby wykazania, dlaczego badane dokumenty należy do tej definicji przyłączyć.

Szósty rozdział porusza temat ustności folkloru. To charakterystyczny materiał przekazywany z pokolenia na pokolenie za pośrednictwem mowy i przechowywany w pamięci. Jego ustność jest merytoryczną cechą, która odróżnia wyznaczniki gatunkowe pieśni mówionej od tekstu pisanego, dlatego zdecydowano, aby w pracy przedstawić tę kwestię w kategorii kulturowej, aksjologicznej oraz językowej.

Siódmy rozdział stanowi część bardziej praktyczną. Obiektem badań stały się strukturalno-językowe wyznaczniki tekstów pieśni ludowych z Rzeszowszczyzny. Opisano delimitatory początku i końca pieśni, a także scharakteryzowano środki leksykalne, fonetyczne, morfologiczne, meliczne i prozodyczne występujące w fonetycznym zapisie zawartym w dokumentacji muzealnej.

Podsumowaniem oraz *clou* całej pracy jest rozdział ósmy. Opisano w nim językowy obraz świata, w którym wydzielono pięć ogólnych pól semantycznych. Prowadzone badania wykazały dość typowe postrzeganie rzeczywistości przez mieszkańców ludowej społeczności

- wiara w Boga, posłannictwo mężczyzny, przeznaczenie kobiety, rola przyrody i wiejskiej codzienności.

Pierwsza grupa to językowy obraz wiary. Pokazuje ona nastawienie ludzi do Boga i odzwierciedlenie tych przekonań w codziennej egzystencji. Wiara stanowiła fundament życia ludzkiego. Wierzono, że ich egzystencja jest całkowicie uzależniona od Boga. To On zsyła błogosławieństwa, którymi są na przykład dorodne zbiory oraz kary, m.in. wichury i nawałnice niszczące plony. Obok wiary ludzie, szukając wytłumaczenia na nieznane zjawiska lub obronę przed tym, co wydaje się nieuchronione, wymyślali odpowiedzi, co prowadziło do tworzenia mistycznych wierzeń i postaci odbiegających od wiary. Wpłynęło to również na ukształtowanie się podejścia związanego z nieumiejętnym wyznawaniem nauki kościoła – posiadano poczucie obowiązku uczestniczenia w mszy świętej, ale nie rozumiano, co dokładnie ten obrzęd symbolizuje.

Drugi obraz dotyczył profili kobiety. Zgromadził on wiele przykładów pokazujących sens i cel kobiecej egzystencji. Kobieta to zdecydowanie płeć piękna. Ogół materiału ukazał wyższość mężczyzny nad niewiastą. Wiele czynów uważanych moralnie za złe mężczyźni wybaczano, natomiast kobietę poprzez nie stawiano w złym świetle i piętnowano w opinii społecznej. Kobieta musiała być podporządkowana mężczyźnie oraz rodzicom. Miała wyznaczony zakres obowiązków. Była przeznaczona do wyjścia za mąż i rodzenia dzieci. Jak w każdym przypadku zdarzały się odstępstwa od wyznaczonej normy, pojawiały się córki niesłuchające rodziców, kobiety lubiące zabawę i rozkoszne życie z mężczyznami, uwodzicielki porzucające mężczyzn, a także żony, które rządziły swoimi mężami.

Do trzeciej kategorii zaliczono stereotypowe ujęcie obrazu mężczyzny. Jego cechą była siła, a z tym wiązała się najważniejsza powinność, czyli ciężka praca w polu i gospodarce. W życiu mężczyzn istniało miejsce na czułość, co ukazane zostało w pieśniach opisujących mężczyzn zakochanych, dobrych, czekających na ślub. Podejście to było jednak mniejszością. Mężczyzna pragnął być wolny, niezależny, nieskupiony wokół jednej kobiety. Częstym obrazem powtarzającym się w tekstach był mężczyzna szukający kobiety na jedną noc, którą na następny dzień porzucał, idąc do innej wybranki. Przy tym wizerunku ukazano również bezradność kobiet, ale jednocześnie i siłę do stawienia czoła powstałym konsekwencjom, jak na przykład wychowanie dziecka w samotności.

Pieśni pełne były miłości zasługującej na wydzielenie jej jako odrębnego pola. Obraz ten poniekąd łączy się również z wizerunkiem kobiety i mężczyzny, jednak sam w sobie uwypuklił temat powstałego między kochankami uczucia. Pieśni opisują miłość szczęśliwą,

prawdziwe zakochanie skończone cudownym małżeństwem, ale poruszają również temat miłości nieszczęśliwej, wykorzystanej, okłamanej, zmuszonej, cielesnej, która mimo swojej powszechności stanowiła ogromny temat tabu.

Ostatni obraz grupuje pieśni zlokalizowane wokół tematów życiowej egzystencji oraz przyrody. Tu uwidacznia się przede wszystkim praca oraz przywiązanie do ziemi, pracowitość, podział prac żeńskich i męskich, odniesienie pracy do wiary w Boga, zabawa, a także związana z nią muzyka i śpiew, które stanowiły fundamentalną część życia wiejskiego. Wątek przyrody pokazuje wiarę w jej moc, nadprzyrodzone zjawiska, jak również mistyczne postaci z nią związane. Do tego obrazu postanowiono dołączyć kilka przywar ludności obecnych w otaczającej rzeczywistości.

Poruszony w pracy temat przybliży folklor z obszaru Rzeszowa i jego okolic. Pracę tworzono z nadzieją, że ocali od zapomnienia dawne, wiejskie realia, stary świat kultury duchowej oraz materialnej.

31.03.2022r.
Sybilla Kowalik